

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДИДАКТИКИ ІСТОРІЇ

УДК 37.091.312+37.091.31-059.1

*Володимир Газін
м. Кам'янець-Подільський*

ПЕДАГОГІКА: ІНДИВІДУАЛЬНА VS КОЛЕКТИВНА

У статті визначається особистий погляд автора на педагогіку як науку. Звертається увага на питання системи методів навчання й виховання та практику їх реалізації в освітній і виховний процес у школі. Акцентується на ролі індивідуального підходу в питаннях освіти та виховання.

Ключові слова: педагогіка, методи навчання, методи виховання, індивідуальний підхід, педагогічна майстерність, самовиховання.

В останні дні літа для учнів починається переддень нового навчального року Для більшості сімей, пов'язаних зі школою, її правилами та вимогами щоденних турбот додається процес навчання, у якому складається традиційний поділ праці між батьками та учнями, з одного боку, й педагогічними колективами, з другого, як цілком погоджений та узаконений традиціями поколінь консенсус буття. Якщо в навчанні пріоритет вчителів визначальний і незаперечний (рідко, які батьки відважуються на організацію й самостійне ведення навчання своїх дітей, оскільки треба володіти глибокими знаннями всіх шкільних дисциплін), то у вихованні, де процес безперервний, повсякденний, незалежно від днів і місяців року, місця перебування учня (школа, дім, вулиця), і цілодобовий та систематичний, батькам відводиться виключна роль, але, зрозуміло, не без участі й допомоги школи, яка не тільки вчить певним програмним предметам, але й сама зобов'язана вивчати можливості й особливості кожного окремого учня як суб'єкта й індивіда, що, як правило, відзначається унікальністю в діапазоні від великого плюса до великого мінуса. Якщо так можна окреслити завдання виховання від «А» до «Я». Навколо цього питання, замість налагодження погодженої роботи між двома інституціями виховання підростаючого покоління у стилі «модус вівенді», й сьогодні йде практично дискусія між школою і сім'єю. Виховання річ тонка й делікатна, а деяким сім'ям і не під силу. Часто батьки, щоб захиститись від докорів власної

совісті, бажання оправдати себе або зняти з себе відповідальність, вдаються до тактики інсинуацій і часто з їх уст може зірватися: «Я його (її) годую, одягаю, а школа має вчити й виховувати». Вчити – дійсно її головне завдання, а ось щодо виховання, то тут кардинально інший порядок. Основна відповідальність тут покладається на батьків, бо, як правило, вони гордяться вихованими дітьми, разом з ними пожинають плоди спільного життя й роботи.

На процесі виховання позначається низка таких важливих чинників, як повна чи неповна сім'я, злагожденість чи відмінність у системі підходів до виховання з боку матері й батька, вплив оточуючого середовища, вибір дітьми друзів тощо. Справа не з простих. Нерідко чується у вчительському середовищі: «А що ви хочете? Там одна мати або один батько». Так, це фактор суттєвий і безперечно впливає на повноцінне виховання дітей. Разом з тим, виховна політика батьків має бути продуманою і зваженою на перспективу. Але не надто дивовижно й прискіпливою, що відштовхує дітей від власної самостійності як важливої ознаки особистості. Дуже часто така позиція повертається неочікуваним. Втрачається природний зв'язок між батьками й дітьми. Останні закриваються, не йдуть на відвертість. Вихід – у варіанті співучасті батьків та дітей, спрямованій на створення атмосфери дружби й взаємоповаги. Тоді в сім'ї не тільки батько дає поради сину, але й син багато чого доброго може підказати батькові. Альянс рівності, довір'я і дружби – величезний плюс системі злагоди в сімейному колі.

У цілому ж історія навчання й виховання давня як організований світ, збігається з часом становлення й розвитку людської цивілізації. Педагогіка, особливо в давні часи, була, тісно пов'язана з філософією. Такі античні постаті як Піфагор, Геракліт, Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель займалися не лише проблемами пізнання реалій світу, випромінювали світло мудрості, але й вправлялися в освіті, навчали учнів, серед яких відомі історичні особи. Так Аристотель три роки вчив і виховував знаменитого полководця Олександра Македонського.

Разом з привнесенням античного світу, в основу сучасної педагогіки лягли праці й діяльність таких педагогів-дослідників проблем навчання й виховання як Ян Амос Коменський (1592-1670), який розробив класно-урочну систему організації навчання; Йоганн Генріх Песталоцці (1746-1827), який справедливо вважав, що від освіти й виховання залежить рівень розвитку суспільства; Костянтин Дмитрович Ушинський, що бачив педагогіку в нерозривному зв'язку з філософією, історією, психологією, анатомією та фізіологією людини; Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970), який будував свою систему навчання й виховання на принципах гуманізму.

Багато уваги приділяв формуванню світогляду учня. Прийшов до висновку, що дитина не тільки пізнає світ, але й сама себе.

Слово «педагогіка» походить від грецьких слів «paidos» (дитина) і «ago» (веду). Зазвичай в освітніх колах домінує визначення: педагогіки як науки про навчання й виховання дітей, що є путівником системи соціального становлення підрастаючого покоління. При цьому спеціалісти галузі діляться, щонайменше, на дві групи в сенсі ставлення до педагогіки. Одні вважають її цілісною наукою соціального спрямування. Гадається, з цієї причини в Україні навіть існує Академія педагогічних наук. Друга група освітян на педагогіку як науку дивиться з певною часткою скепсису, вважає, що її практичне застосування зводиться до великої кількості прийомів і методів, спрямованих на мільйони юних індивідів, які так різні. Інакше кажучи, сумніваються в наявності певного типу закономірностей, які б утверджували її як науку. Для них вона – сукупність методів навчання й виховання, в яких останні існують у нерозривній єдності й підпорядкованості одне одному, як дві складові одного й того ж соціального процесу.

Навчання, на відміну від виховання, більш конкретизоване й стандартизоване поняття для всіх, що спирається на розум і мислення. А виховання є «складний багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку» через пізнання реалій світу та оволодіння вмінням достойно представляти себе в ньому як індивіда. Воно, таким чином, похідне, підпорядковане, оскільки бути вихованим, тобто охайним, увічливим, культурним, привітним... всього цього треба навчитися, усе це потрібно освоювати. Тут навчання і виховання виступають як невіддільні елементи, що взаємодіють в єдності. Набір необхідних у кожному окремому випадку навчально-виховного процесу інструментів різний і відмінний. Виявляється, що до кожного окремого учня (учениці) вимагається застосування індивідуального набору методів навчання й виховання. Педагогіка є їх сукупністю, вдало підбраною під індивідуальність суб'єкта навчання та виховання. Інакше кажучи філософія педагогіки – це тисячі й тисячі методів, а тому набагато частіше користуються поняттям «методика», ніж «педагогіка».

І все-таки, педагогіка, яка мало тягне на статус науки, тим не менше завжди до послуг у ролі методів навчання й виховання, які більш індивідуальні, ніж колективні.

У радянській школі час від часу, хвилеподібно, з міністерства освіти й Академії педагогічних наук лунали команди усьому багатотисячному корпусу освітян негайно переходити на вивчення і впровадження в практику педагогічної роботи методи роботи вчителів-новаторів таких, як Амонашвілі Ш.О.,

Волков І.П., Гузик М.П., Ільїн Є.М., Лисенкова С.М., Шетинін М.П., Захаренко О.А., Шаталов В.Ф. чи там на якийсь уже узагальнений досвід (донецький, липецький тощо). Однак усі вчителі різні, як й учні, яких вони навчають, і в цьому не тільки правда, але й велике щастя. Шалва Амонашвілі міг працювати тільки так, як це здатний практикувати тільки Амонашвілі. Сила Амонашвілі як педагога була в тому, що він розумів дітей. Ніхто інший не натягне на себе рядно знань і методів Амонашвілі. Тому що він не Амонашвілі. Він може працювати лише так, як може він. Однак вдосконалювати свої підходи й особисті методи, як це робив Амонашвілі, він теж може й прагне до цього. І він теж прийде до втілення мети цілісно озброювати учнів знаннями лише іншими, але своїми вивіреними методами. У навчанні та вихованні, як і в науці, немає єдиного шляху. У вчителів-новаторів, скоріше, треба вчитися натхнення й заповзятості. А пошук свого вдалого шляху це і є майстерність. І заганяти всіх на одну стежку це виглядатиме заборорою розвитку педагогічної майстерності, звуженням і зведенням її до спрощення, що врешті-решт веде до консервації сукупності педагогічних методів. А життя на місці не стоїть, знаходиться в постійному русі й розвитку. І чим далі більше вимагає освоєння як підростаючим поколінням, так і взагалі всім суспільством усе нових і нових знань заради поглиблення практичної діяльності у розвитку виробництва, його технологій. Потрібен відбір знань для певного типу учнів та й самих учнів для вивчення їх. Скажемо так, як показує практика у класі є два-три учні (може виявитися, а може й ні) які здібні до математики. Всі інші просто копіюють плоди тих, що кохаються в математиці. Значить потрібні математичні школи. Інші мають вивчати математику лише в обсязі практичного повсякденного використання. Уроки математики для них втрачений час, час нудьги й розбещення неробством, уроком як можна щось вкрати, присвоїти чуже.

Сума знань, які потрібно засвоїти пересічному учню постійно змінюється, наростає разом з розвитком науки, технології виробництва. Це ніскільки не означає, що те, що давалося учням в середні віки застаріло й пішло в минуле. Є речі, яких треба навчати в школі, без яких аж ніяк не обійдешся, оскільки вони вічні, завжди так необхідні в майбутньому дорослому житті. Я не пам'ятаю, щоб коли-небудь у школі навчали учнів, як вести себе з дорослими, з батьком і матір'ю, дідусем і бабусею, як економити гроші, на що їх тратити, як дотримуватися чистоплотності, прибирати хату чи квартиру, зустрічати гостей тощо.

До кожного учня потрібний абсолютно інший підхід, як і до всіх останніх. Ці підходи можуть бути різними, але вони

здатні у майбутньому навчання й виховання дати позитивний ефект. Однак ніхто не застрахований і від негативного. Останній варто прорахувати й уникнути. Зокрема, в моїй педагогічній практиці був випадок, який не назвеш лагідним у виховному моменті. Він був спонтанний і прийнятий не продуманим рішенням, а інтуїтивним, спонтанним.

У п'ятому класі, де я навчав учнів арифметики, серед яких чомусь був один на 3 роки старший усіх інших у класі. Вчителі-старожили школи мене попередили, що там є такий собі Стах, який «веде уроки по-своєму», доводячи вчительок до сліз. Уже на першій половині уроку я отримав нагоду перекопатися в цьому. Стах, який відрізнявся від усіх ростом і виглядом набагато старшого однолітків в класі, раптом встає із задньої партії і йде до передньої. Я запитую «Стах, ти куди йдеш? Сядь на своє місце». Він так само спокійно відповідає, шукаючи моєї згоди: «Піду, дам у вухо он тому, а потім сяду на місце». Такої спокійної зухвалості я досі не зустрічав. Моя відповідь була несподіваною не тільки для Стаха й класу, але й для мене самого. Клас завмер. Черговий вибрик учня, що верховодив у класі. Й не на багато старший нього вчитель, який мусить утверджувати серед них своє кредо, знаючого предмет і здатного тримати клас в робочому стані. Інакше навчання ефекту не матиме. Я зробив кілька кроків йому назустріч, піймав його за грудки. І сильно рвонув його корпус вниз. Стах, не чекаючи цього, не встиг навіть згрупуватися. Його ноги стрибнули вперед, ніжка не захищена сідниці плюхнулася, очевидно боляче об підлогу. І він тихенько, але чутно на весь клас, заскиглив. Клас відповів загальним видихом і двома колективними словами: «Стах плаче». Стах, грізний Стах, який наводив на весь клас жах, тримав його в кулаку негайними розправами, раптом заплакав. Я йому допоміг піднятися, відвів на місце, посадив. При цьому подумав, що виховний момент був жорстоким. Але ефект, навіпаки, став позитивним. Стах ніколи більше не ходив по класу, щоб давати комусь у вухо, когось лякати, когось займати позицію скраю – нічого не бачу, нічого не знаю, наводити страх. Подальшої долі Стаха не знаю. Але впевнений, що після цього випадку, який вкарбовується в пам'ять назавжди, став іншим, кращим. Навіть пройшовши такий шлях.. далекий від суцільної педагогіки. Як бачимо, педагогіка буває різною від високomorальної й чистої до жорсткої і досить часто неприйнятної світом навчально-виховної цивілізації.

Для того, щоб працювати індивідуально з кожним учнем, вчителю варто б завести його навчально-поведінкову карту і постійно користуватися нею, виходячи з ген добра й зла та проміжного чималого дріб'язку між ними, керуватися нею у своїй роботі з кожним учнем, його батьками, друзями, яких

обирає суб'єкт, тобто в даному випадку учень. Як правило учні, на те вони й учні (сирий матеріал), роблять добрі й не зовсім вчинки. А тому з ними є потреба працювати, а заодно співпрацювати й з їхніми батьками. А учні такі різні. Щоб вплинути на підлітка потрібно зустрітися з батьком і знайти спільне рішення як виходити з ситуації (поведінка в школі, поза нею, ставлення до навчання, товаришів і навіть сторонніх людей) і виробити спільну стратегію дій щодо підлітка. В іншому випадку – можна про все говорити лише з мамою (залежно від того, хто керує в домі, хто має і користується більшим впливом на учня (ученицю)). Однак це не завжди дасть позитив. Заходи вчителя можуть бути оцінені й батьками як упереджене ставлення до сина (дочки). Однак вчитель (класний керівник) має великий вибір варіантів роботи з учнями, враховуючи притаманні їм особливості характеру, можливої реакції. Можна обговорити ситуацію разом з усім класом, залежно від того, яке ставлення класу до свого колеги і як означений учень ставиться до своїх однокласників-ровесників. Ще один випадок дуже частий і вживаний для блага учня. Це поговорити з ним окремо, довірливо, наодинці у вигляді таємниці на двох. Поговорити з матір'ю, але в ніякому разі не з батьком. Або навпаки. Може бути й інша версія, залежно від того, що представляють собою батьки. Захопити учня цікавим йому позакласним чи позашкільним заходом. В усіх випадках мова іде про стратегію навчання і виховання кожного окремого учня. Усе інше паліативне є тактичними прийомами досягнення навчально-виховної мети.

В усіх наведених випадках необхідно, насамперед, виходити з турботи за учня й корисності для нього, через врахування його індивідуальних особливостей у сенсі сприйняття проблеми, що постала, з метою її вирішення.

Методи виховної роботи з учнями далеко не вичерпують ся тут згаданими. Не слід забувати також про самовиховання, яке можна проводити під загальним гаслом «зроби себе сам», «здобудь перемогу над поганими звичками», «допоможи тому, хто потребує твоєї допомоги. Тим самим ти допоможеш і собі».

В статтє описується личный взгляд на педагогику как науку. Обращается внимание на вопрос системы методов обучения и воспитания, практику их реализации в образовательный и воспитательный процесс в школе. Акцентируется на роли индивидуального подхода в вопросах образования и воспитания.

Ключевые слова: педагогика, методы обучения, методы воспитания, индивидуальный подход, педагогическое мастерство, самовоспитание.

Отримано: 10.09.2018